

Сиротенко С. Є.,

асистент кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПІДСТАВ ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВОЇ ТА МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

На відміну від ст. 1166 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК), яка у своїй назві та диспозиції містить посилання на "загальні підстави від-

повідальності" за завдану майнову шкоду, презумпцію вини завдавача, повноту відшкодування завданої шкоди, назва та диспозиція ст.1167 ЦК містять посилань лише на "підстави відповідальності" за завдану моральну шкоду, й не вказують на презумпцію вини завдавача, а також правила обчислення розміру її компенсації.

Вказане може призвести до помилкового висновку, що відшкодування майнової та моральної шкоди підпорядковується різним правилам.

При чому мова наразі не йде про неодноразово висловлені науковцями твердження, що стосовно до моральної шкоди правильним є застосування категорії саме «компенсація», а не «відшкодування», а також про співвідношення понять «цивільна відповідальність» та «зобов'язання з відшкодування шкоди», що вимагає свого окремого дослідження.

Наведені статті, як вбачається, посилаються не на два види різних складів цивільного правопорушення, які тягнуть виникнення негативних наслідків на стороні потерпілого, а про різні види одного єдиного поняття шкоди, що підпорядковується спільним єдиним засадам. Невипадково у зв'язку з цим є посилання наступних статей гл.82 ЦК (1169 – 1176, ч.1 ст.1177, 1178 – 1188, 1190, 1193 – 1195, 1209), які вказують на спеціальні випадки відшкодування, саме на загальне поняття шкоди, а не на майнову чи моральну шкоду окремо.

За таких умов є повністю логічним, зокрема, застосування правил щодо урахування вини потерпілого і матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди (ст.1193), також і при визначенні суми компенсації моральної шкоди.

Тим не менш, слід визнати, що правове регулювання суспільних відносин з відшкодування моральної шкоди, а також відповідна судова практика далеко не завжди є повністю логічними та взаємоузгодженими, а іноді вбачаються суперечливими. Вказане значною мірою впливає на спроби теоретичного обґрунтування відповідних законодавчих приписів та правових позицій судів вищих інстанцій.

Як вказував С. Н. Приступа, "протягом тривалого часу словосполучення «моральна шкода» суспільством сприймалося чимось чужим, не зрозумілим і загадковим, чимось прийдешнім з ваблячого закордонного життя. Мине ще не одне десятиліття, коли все більш переконливим стане уявлення про те, що «моральна шкода» – це не якась абстракція, а, навпаки, змістовно насичене поняття, за яким приховуються конкретні соціально-правові явища реальної дійсності..."

Наприклад, ВСУ у постановах, висновки яких мають враховуватися іншими судами загальної юрисдикції, вже сформулював правові позиції, згідно яким ст.1167 встановлює загальне правило, що відповідальність за завдання моральної шкоди настає за наявності загальної підстави – наявності моральної (немайнової) шкоди, а також за наявності всіх основних умов відповідальності, а саме: неправомірної поведінки, причинного зв'язку та вини заподіювача .

Вказане вбачається логічним. Хоча слід прийняти до уваги й твердження науковців, якими ставилася під сумнів судова практика, згідно якій право на відшкодування моральної шкоди може виникати лише при наявності спеціальних норм цивільного законодавства із спеціальним зазначенням про це. Як вбачається, ст.ст.1167, 23 ЦК слід розглядати як самодостатні у розумінні існування права особи на компенсацію моральної шкоди безвідносно до того, чи передбачено право на таке відшкодування додатково у будь-яких інших нормативних актах чи договорі. Оскільки ч.1 ст.23 ЦК передбачає загальний спосіб захисту порушених цивільних прав та знаходиться у загальних положеннях ЦК, особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення будь-яких її прав.

ЦК як основний акт цивільного законодавства не виходить з того, що моральна шкода компенсується лише у випадках, передбачених ним або спеціальними законами. А отже вбачається принципово помилковим обмежувати право на відшкодування моральної шкоди також і посиланням на ст. 611 ЦК, яка передбачає правові наслідки порушення зобов'язання. По суті, в нормах ЦК, в тому числі у його ст. 23, проводиться ідея, що моральна шкода повинна відшкодовуватися кожному, чие право порушене та кому вона дійсно завдана.

Вбачається також нелогічним незастосування ст.1167 ЦК до правовідносин, що витікають з договору, з посиланням лише на те, що ця стаття не регулює договірні відносини. Мова йде про сталу судову практику щодо неможливості стягнення компенсації моральної шкоди у разі порушення договорів позики, купівлі-продажу, підряду тощо. Як вбачається, зазначене мотивування містить логічну помилку. Так в окремих статтях (711, 928) ЦК прямо вказує, що незважаючи на існування між сторонами договірних відносин, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю шкода підлягає відшкодуванню саме за правилами гл.82.

Тобто підстави для непоширення на такі правовідносини ст.1167 відсутні. Вказане має місце, оскільки шкода, завдана абсолютним благам (життю, здоров'ю) має відшкодовуватися згідно імперативних правил ЦК, де договірна воля сторін обмежена. Оскільки ж моральна шкода є наслідком порушення виключно абсолютних благ, така шкода завжди виникає як самостійна підстава нового недоговірного зобов'язання; вона може бути відшкодована виключно за правилами гл.82 ЦК, незалежно від попередньої наявності чи відсутності між сторонами договірних відносин.

Отже, у частині встановлення підстав (умов) відшкодування моральної шкоди статті 1166 та 1167 мають підпорядковуватися спільним загальним засадам.